

הלכות בית הכנסת סימן קנג

לה באר הגולה

קנג דיני בנין בית הכנסת, וכו' כ"ב סעיפים:

א *מתר לעשות (א) מבית הכנסת (ב) בית המדרש, (ג) אבל לא מבית המדרש (ד) בית הכנסת: **ב** כבני העיר (ג) שמקרו בית הכנסת (ד) יכולים לקח בדמיו תבה, דהינו היכל שמיניחין בו ספר תורה או לוח שמעמידין עליו ספר תורה. מקרו תבה, יכולים לקח בדמיו מטפחת של ספר תורה. מקרו מטפחת, לוקחין בדמיה ספרים, דהינו שכתוב (ה) כל חמש לבדו, (ו) וכן נביאים (ג) וכתובים. מקרו ספרים, לוקחין בדמיהן ספר תורה. (ז) אבל איפכא, להורידן מקדשתן, אסור. ואפלו אם קנו בקצת המעות דבר שקדשתו חמורה, אין יכולין לשנות המותר לקדשה קלה: **ג** לספר תורה שומצא בו (ד) טעות (ח) דינו כחפשיים (ועין לעיל סימן קמג): **ד** אם מתר לקנות בדמי קדשה אחת קדשה אחרת (ט) פיוצא כה, (י) *יש אוסרים (יא) *היגוש (ס) מתירים: **ה** אם גבו מעות לבנות בית הכנסת או בית המדרש או לקנות תבה או מטפחת (יב) או ספר תורה, ורצו לשנותו מלצדק מה שגבו אותם, (יג) *אין (י) משנין אלא מקדשה קלה לחמורה, אבל

באר היטב
 (ה) בהמ"ד. בס"ז סעיף יח משמע דמתר לעשות מבהכ"ז בהמ"ד לחידו כביתו, מ"א: (ב) בהכ"ז. ודקא בהכ"ז שאין קורעין מדרש למה, אבל בהכ"ז ידון שקורעין שם מדרש בלמוד עשה א' דינו כבית המדרש ומתיר לעשותו מדרש, תשובת דברי מהר"א ס"י שמו: (ג) וכתובים. משמע דחפשיין תבאים וכתובים כי תנדי ניהו, וצ"ע דה"ד ס"י רפב ס"ט אינא דחפשיין קדשתן חמורה מנביאים וכתובים, לכן נ"ל דאסור לקח בדמי חפשיין נביאים וכתובים, ונביאים וכתובים כדנדי ניהו, עין מ"א: (ד) טעות. כיון שפסול

לקרות בו אע"פ שאפשר לתקנו, ב"י: (ס) מתירים. תדעות אלו אידי בשאר קדשות, אבל בס"ת פסק ביריד ריש הלכות ס"ת דאסור לקח בדמיה אחרת, ע"ש, עין מ"א, ותמכר ד"א ה"ן הקשה עליו. כתב הש"ז: בזמננו אנו רואים הרבה מוכרים ספרים ולוקחים אחרים בדמיהם, נראה דעבדו מתחלה שקנו הנה בדעתם לכך ואף שלא פרושו, ע"ש [ועין בספר אליהו רבה מה שהשיג על האחרונים בזה]: (י) משנין. הקשה הכ"מ: קא קי"ל תקנה לאו מלקא היא, ע"ש, ותנן המ"א: קא אסור לשנות המעות הניג

באר היטב

* מתר לעשות וכו'. והוא הידון שמתר למכר בית הכנסת כדי לעשות בית המדרש [אחרתם], ודקא בקמ"ס דליקא למחש לפשיעתא, נגזן שבית המדרש מזמן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות: * אבל איפכא, להורידן וכו'. ומרי כל זה שלא בשבועה טובי העיר במצמד אלשי העיר, ובשבועת טובי העיר במצמד אלשי העיר וכו'. וצ"ע ב"ש וסעיף ט: * יש אוסרים. עין משנה ברורה. ופשוט דמיירי לשיי להם עוד בית הכנסת להחפלה, דאם לא כן, נכון יותר שיקנו בית הכנסת כדי שיהיה להם מקום קבוע להחפלה, וכמו שכתבתי במשנה ברורה סעיף קטן ג, עין שם: * ויש מתירים. עין בפרימגדים שמצדד דהכי הלכתא, מדכתב המספר להאי ישיבתירין בסופר¹¹, והוא מלתא דנפון, אבל במאיירי ראייתו שכתב דרב הגאונים סוכרין דצריך עליו דקא: * אין משנין וכו'. עין משנה ברורה

משנה ברורה

א (א) מבית הכנסת בית המדרש. הוא מקום המיוחד לתורה וקדשתו גדולה יותר, (ב) ואפלו אין דרך להחפלה שם קלה. כתב המגן אברהם: צריך עיין אי מתר לעשות מבית הכנסת בית המדרש לחידו כביתו, ובאלה רבה מצדד להתמיר בזה, וכן משמע במאיירי שם במגלה: (ב) אבל לא וכו'. שמעלין בקדש ואין מורידין¹⁵: **ב** (ג) שמקרו בית הכנסת. ואפלו לכתחלה נמי מתר למכר כדי לקנות עליו קדשה¹⁶, והא דנקט 'שמקרו', הינו משום ספקא, דלהוריד מקדשה, אפלו כבר מקרו אסור [א"י]. ועין לקמן בסעיף יג בבאר הלכה מה שכתבנו שם אם לעלוי קדשה מתר למכר בית הכנסת בשאין לו בית הכנסת אחרת¹⁷: (ד) יכולים לקח וכו'. שכל זה דחפשיים פה הוא העלאה בקדשה: (ה) כל חמש לבדו. בגלילה ובחפירת גידין: (ו) וכן נביאים וכתובים. שוים לחפשיים לענין שישי עלוי בקדשתן ממשפחת, ויכול לקנותן בדמי מטפחת; ומפל מקום לא שוים לכל צד, דקדשת חפשיים בגלילה גדולה מהן, ואסור לקח בדמי חפשיין, ונביאים וכתובים, ובדמי נביאים וכתובים לוקחין חפשיים. ונביאים וכתובים גופא, פי תנדי ניהו¹⁸ [אתרוגים]. וחפשיין שלגון¹⁹, אפלו אם פל התמשה היו כרוכין יחד, גרע מחפשי אחר העשוי בתקון ספר תורה [א"י]: (ז) אבל איפכא וכו'. דהינו מספר תורה לקח חפשיים²⁰ וכן מחפשיים מטפחת, וכן בכלהו: **ג** (ח) דינו כחפשיים²¹. כיון שאין קורין בו, אף על פי שאפשר לתקנו²²: **ד** (ט) פיוצא כה. דהינו (ב) שמקרו בית הכנסת (ג) לענה ורצה בדמיה לקח חפשיה, וכן בכל הדברים: (י) יש אוסרים. כיון דאין מצלן בקדשה, אף על גב דאין מורידן גספון. ודקא בכל הדברים שיכול להעלות בקדשה וכו', (ז) אבל בספר תורה שאין יכול להעלות הדמים בקדשה יותר, לכלי עלמא בשמכרה יקח בדמיה אחרת: (יא) ויש מתירין. כיון דעל כל פנים אין מורידן מקדשתן. (ס) וכל זה לענין דיבעדי, אבל לענין לכתחלה כדאי אסור למכר (ו) שום דבר קדשה כדי לקח פיוצא כה, (ו) ואפלו היכא דליקא למחש לפשיעתא, כגון שהדבר קדשה אחרת מזמן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות, אפלו הכי אסור, דצריך להעלות בקדשה דקא. ואם חזי כה תידיא [דבר רעוע], או שיהיה קטן מהכיל, לכלי עלמא מתר אפלו לכתחלה למכרו כדי לקח אחר [פמ"ג רש"א]. כתב הש"ז: בזמננו אנו רואין הרבה מוכרים ספרים ולוקחין אחרים בדמיהם, נראה דעבדו מתחלה פשקונה הספר הנה בדעתו לכך שיהיה לו כל זמן שיצטרף לו, ובאם יזדמן לו יותר יפה ימכרנה ויקח היפה²³, ואף שלא התנה בפרוש. והאלה רבה כתב דטעם המנהג הוא, משום דסומכין על מה שכתוב בסעיף י דיחיד על ספר תורה שלו מתר למכרו²⁴ וכו', אבל הספר של צבור הכי נמי דאסור, ועין שם במשנה ברורה²⁵: **ה** (יב) או ספר תורה. אמה דמסכים "אין משנין" קאי, או דנקטה לאשמרענין דמשנין אותו להספקת תלמידים, ודלקמה בסעיף ו: (יג) אין משנין וכו'. ואם רוצים (ח) הגבאים ללותן ולתן אחר כך אחרים תחתם, להפגן אברהם אסור, דהבעלים

שער הציון

(ה) כן מוכח בגמרא שם במגלה, דאי לא הכי מאי טעמא דמאן דאסר. ומפל מקום לכתחלה נכון שיצדקו את עצמם להשיג מעות אחרים לצורך בית המדרש²⁶, ודלקמן בסוף סעיף יג, דאפלו לפירוש שבוים יראו לכתחלה לגבות מעות אחרות מן הצבור, אף דמן הידון שרי כמו שכתב המגן אברהם בסעיף קטן לג: (ב) אליה רבה, וכן כתב הגר"א בפרוש דברי המספר: (ג) כן מוכח מפה שאמר שם הגמרא לגבי ספר תורה. ואם חזי כה תידיא, לכלי עלמא מתר אף לכתחלה וכולקמה במשנה ברורה: (ד) אליה רבה ותנא"א בשם הגמרא: (ה) אליה רבה ותנא"א בשיטת מהר"א דהוא דעת הש"מ מתירין, וכן הוא גס כן דעת הב"ח שהביאו הפגן אברהם לדינא. ומה שהביא הפגן אברהם דלהרמב"ם מתר אפלו לכתחלה, כבר דחו אותו כמה אחרונים, דמיירי דתו כה תידיא וכו' וכו': (ו) בין בספר תורה או דבר אחר²⁷: (ז) כן מוכח שם בסוגיא, דמיירי שם הכל בדליקא פשיעתא: (ח) פרימגדים:

הלכות בית הכנסת סימן קנ"ג

אם עשו כהם הדבר שגבנו אותם בשבילו, משנין המותר (יד) לכל מה (י) שירצו. ואם כשגבנו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים, (טו) אפילו קנו ומכרו וחיזרו וקנו קדשה במקצת הדמים מותר להוריד המותר, (טז) אבל אם לא התנו כשגבנו אלא כשמכרו התנו, אסור להורידם: הגה ואם קנו הדמים אלו שגבנו (טז) עצים ואבנים, (יז) חלה קדשת הדמים על העצים והאבנים (יח) ואסור לשנותן רק לקדשה חמורה. (יט) ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בגן בית הכנסת, אם באו (כ) ליד גבאי אסור לשנותן רק לקדשה חמורה,

באר היטב

סעיף יג דבגבנו מעות יכול להוציא לדבר מצוה משמע אפילו למצוה קלה מזה, והנה שכתב הלכות הלואה הוא מוציא מעות עד שישלם המעות, וכל זה אינו אלא בדרך שאין בו אלא חמורה לחוד, אבל בדרך שיש בו כבר מצוה קדשה או יש בגוף הדבר קדשה, אסור אפילו לדבר מצוה, מש"ה בלבנים ושנים שהיו כבר בהכ"נ אסור לקח מהם דרך הלואה ולתת אחרים תחתיהם, עכ"ל ט"ז, ע"ש. והרא"ם ח"א סי' נג כתב דבגבנו המעות קרי מצוה ולא חמורה, וכ"כ הב"ח, ע"ש, ועין בש"ף י"ד סי' רנט, והמ"א הקשה עליו, ע"ש, והנה אחר מלשבו, ע"ש ועין בספר אליה רבה ס"ק יח מה שמתיר על תמיהת מ"א על מהר"ם וקולין ועל ס' מ"ב: (י) שירצו. אפילו לדרך הרשות, והטעם כיון שצוה דעת אנשי העיר בהמעות, מ"א ע"ת ב"ח, וט"ז כתב דדוקא לדבר מצוה, ודרכי רבים נמי מקרי דבר מצוה, ע"ש, ועין באמון שמהאל סי' קח: (טז) עצים ואבנים. כתב ט"ז: דבר רמ"א צ"ע, דכיון דכתב הש"ע והדמים חלה עליהם קדשה, מי הוא זה שיאמר דנפקה קדשה על ידי קניית העצים; גם מ"ש כאן בהביאו עצים מביתם לצורך בגן בהכ"נ דיש חלוק אם בא ליד גבאי או לא, וכי בשביל ביאה ליד גבאי יצאה מכלל חמורה לאו מלקח; ודענן עקר הענין כבר בארנו דאין שום הקדש בגוף המעות כל שהוא בכלל חמורה לאו מלקח כהיא דגבנו מעות, אלא שהחייב עליו מצד נדרו לעשות דוקא דבר זה ולא קל מפנה, וא"כ אפילו לא בא ליד גבאי, עכ"ל,

משנה ברורה

ניחא להו למעבד המצוה במקומו זה דוקא¹⁸, ולט"ז שרי¹⁹, (ט) אף על ידי שבקעה טובי העיר במצמד אנשי העיר, לכלי עלמא שרו לשנות המעות, כמו שכתוב בסעיף ז: (יד) לכל מה שירצו. הנהו (י) אפילו דבר שאין בו קדשה כלל אלא שהוא צרכי צבור, והטעם, כיון שצוה דעת אנשי העיר בהמעות משום הכי שרי בהמות: (טו) אפילו קנו ומכרו וכו'. האליה רבה והג"א מפסקין בגוה, דאפשר שפיון שאסור קנו סתם מכל הדמים, חללא הקדשה בכל הקנה ואסור אחר כך לשמכרו והותרו: (טז) אבל אם לא התנו וכו'. השעם, דאז כשגבנו חל הקדשה על כל מה שגבנו, ואינו מועיל אחר כך התנאי בעת המכירה²⁰: (יז) חלה קדשת הדמים וכו'. להפגן אברהם שכתבנו לעיל בסעיף קטן יג, אסור ללותן ולתן אחרים תחתם: (יח) ואסור לשנותן רק וכו'. ואף על גב דמזכח לקמה בסעיף ח דאפילו אם בנאוהו לשם בית הכנסת בעינן דוקא שהתפללו בו, אבל כל זמן שלא התפללו בו יכולין לשנותו, דהזמנה לאו מלקח היא? (יא) התם מירי שלא נעשה הבית הכנסת על ידי גבית מעות שגבנו לצרכה מבני העיר, אלא שקנאוהו הקהל (יב) ממעות חלין שגבנו סתם²¹, או שכל אחד הביא עצו ואבנו ובנו בית הכנסת, אבל כשגבנו מעות על זה מבני העיר, ודאי דאסור לשנותו אפילו צדין לא התפללו שם כלום, וכן אם יש צדין מעות הגבית או עצים ואבנים שגבנו מהם, וכמו שפסק המחבר והרב. והטעם, דכיון שגבנו המעות מבני העיר לצורך בית הכנסת, יש בגיון אחר כך אם ישנוהו להורדת קדשה²²: (יט) ואם הביאו עצים וכו'. לפי פירוש הפגן אברהם, מירי באן שלא הלכו לקבץ אותם מבני העיר, דזה לא גריעי מגבנו מעות, אלא שגמזאו רבים שהתנדבו מעצמן והביאו, דאז מותר לשנותן קדם שבאו ליד גבאי. ועין בבאור הלכה דבור המתחיל אין משפין: (כ) ליד גבאי אסור

שער הציון

(ט) מגן אברהם: (י) ב"ח ועתה תמיד וט"ז ואלה רבה וכן משמע מהר"ן, ואפשר דגם דעת הפגן אברהם הוא כן, ובגבנו דתם משמע דאפילו למשתי בה שכרא שפיר דמי, אבל מכל הפוסקים הני"ל לא משמע כן, וכן במאירי ובתשב"ץ ח"ב סימן קע משמע דבעינן צרכי צבור: (יא) בית יסף: (יב) מגן אברהם: (יג) בית יסף:

משום דכני העיר לא נתנו המעות אלא אדעתא שיגבנו בהכ"נ ואסור לשנותו שלא מדעתן, ומ"ש סעיף ח דהזמנה לאו מלקח היא ארי שקנאוהו הקהל ממעות חלין שגבנו סתם. והוא הדין לבנים תנשים שרי לשנותן, כנה"ג, ופשוט דו טובי העיר במצמד אנשי העיר שרי לשנות המעות, עכ"ל המ"א. וט"ז כתב דדאי מ"ש הזמנה לאו מלקח היא אינו ענין לכאן, דכל דבר ששקף בו נדר לקדשה חלב לקימו מצד נדרו, ואם בא לקימו ותזמין לקח יש בידו לשנות דהזמנה לאו מלקח היא וקימו בענין אחר כפי מה שצוה, מש"ה בהיה דבנה בית סתם שכתב בס"ח שאינו קדוש עד שישימש בו, מ"מ לא יצא ידי נדרו ותיב לקימו ולעשות ממנו בהכ"נ להתפלל בו, אלא דכל זמן שלא התפלל בו אין בו קדשה, וכן בהיה דלבנים תנשים הוא ממש כן שתיב לקימו גרו ולעשות מהם בהכ"נ אלא דקדם מצוה אין בהם קדשה, אבל המודר חלב לקים נדרו, ומ"ש באן דאין משנין המעות אלא לקדשה חמורה, לאו משמע שיש קדשה במעות עצמן דדאי הזמנה לאו מלקח היא, אלא דבאם רוצים לקים נדרם שגבנו לבהכ"נ לעשות מן המעות איהו מצוה אחרת, לומר שצאו קנה חייב שלהם הא לא אמרנו, אלא לא יצאו י"ח עד שיצאו דוקא לבהכ"נ. ואם רוצים להוציא אלו המעות לדרך אחר ולתת אחרים תחתיהם לבהכ"נ, ודאי מותר דאין באן קדשה בגוף המעות שגבנו, אלא דהמצוה לא קימו מה שהם חייבים עד שיגבנו בהכ"נ, וכן מפרש בס"י זה

באר הלקה

בסעיף קטן יג יוח. ונדע דכל אלו הדברים הם לתרץ דלא לסתור האי דתא לדינא דהזמנה דקמא לן בעלמא לאו מלקח היא, ומשום זה הכרחו הבית יסף והרמ"א והפגן אברהם לחלק כל הגי דגי, ובאמת בש"ס לא נזכר להקדא דין זה, אלא דדק"י לה הרמב"ם והסור והמספר מדקט בש"ס "גבו והותרו", שמע מנה דכלא הותרו אסור אפילו בגבנו מעות. אכן דעת הפאירי והתשב"ץ בחלק ב סימן קע וסימן קעא הותרו לאו דוקא ונקמו דקט שם הש"ס "מכרו והותרו" לענין תנאי של ד' טובי העיר במצמד אנשי העיר, דקם בגדאי הותרו לאו דוקא, לרב הפוסקים, דאפילו בלא הותרו נמי בגבנו מעות לא חלה צדין הקדשה עליהם, דאפילו בגבנו בית הכנסת קדם שהתפללו נמי אינו קדוש, כדמכח בירושלמי שם ומזכא בפוסקים, וכן הקשה הרמ"ף על הרמב"ם ומפקפק בדין זה, עין בספי משנה פרק יא מהלכות תפלה, וכן משמע קצת בירושלמי, דאחר שהביא דינא דבית הכנסת אינו קדוש עד שיחפלו בו, בעי: כלי שרת האין? ושקיל וטרי טובא שם, אף על גב דהכלים נעשו מגבית הצבור וכבר באו ליד הקדש, אלקא דלא מנהי גבו ולא ביאה ליד גבאי, ואפילו למאן דאמר שם דבכלי שרת קדיש משעת הקדש, הינו משום דאפשר בקדשת הגוף לא שכי כללי דהזמנה, כמו דפסקו באמת הרבה פוסקים, מה שאין כן הכא משמע לקאורה דכלי עלמא מודו. ועין ברמב"ם פרק א מהלכות בית הבחירה דין ח, וכן דעת הש"ו בתשב"ץ ומאירי ח"מ"ף, אלא דלדידה גם הרמב"ם והסור מודים, ולא אסרו אלא להוציא המעות על דבר אחר לחלוטין משום דצריך לצאת על גל פנים ידי נדרו, מה שאין כן לקח המעות לשעה לאיתו דבר ולהחזיר אחר כך בדאי מותר, דאין במעות שום קדשה, דהזמנה לאו מלקח היא, ואפילו

הַלְכוֹת בֵּית הַפְּנִינֹת סִימָן קנ"ג

ביאורים ומוספים

לתשמישי קדושה.

[משנ"ב ס"ק יג]

מאידך, בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' עו) כתב לענין ציבור ששאלו מציבור אחר כלי כסף ורימונים כדי לשים אותם על ספרי התורה, ונתנו להם כתב התחייבות שאם יגנבו הכלים ישלמו תמורתם, ולבסוף גנבו ושילמו תמורתם, שמותר להשתמש במעות אלו לכל הדברים הנצרכים לבית המדרש, כיון שפנים חדשות באו לכאן ועל המעות הללו לא חלה הקדושה, אך סיים שיתכן ומדרכך נתחללה קדושתם של הכלים על המעות [לדעת הרמב"ם (פ"ט מהל' מעשר שני ה"ז) שאפשר לחלל קדושה על דבר שאינו ברשותו], ולכן מסיק שבאי בית הכנסת שהם במקום שבעה טובי העיר, יכולים לחלל את קדושת כלי הכסף במעמד אנשי העיר, ואז המעות יוצאות לחולין (וראה משנ"ב להלן ס"ק לו וביה"ל סי' ד"ה ויש).

ולענין בית שהוקדש על ידי בעליו לבית כנסת, ולאחר שנשרף קיבלו הבעלים את דמיו מחברת הביטוח, כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' פד) שאינו חייב לבנות בית כנסת אחר מכספי הביטוח, לפי שלא נתפסה בהם קדושה.

[משנ"ב ס"ק יח]

שְׁקָנָאוּהוּ הַקֶּהֱל מְמַעוֹת חֶלְקֵי שְׁנֵבו סְתָמִים וכו', יש אומרים משום דְּכָבֵר בָּא לִיד הַנְּבָאֵי וְהַמְגִן-אֲבָרְהָם כְּתָב הַטַּעַם, דְּכִינֵן שְׁנֵבו הַמְּעוֹת מִבְּנֵי הָעִיר לְצַרְף בֵּית-הַפְּנִינֹת, יש בְּזִיזוֹן אֲחֵר-כֶּף אִם לְשִׁנְהוּ לְהַרְדֵּת קִדְשָׁהּ²¹.

21) ובאופן זה שרבים בנו בית כנסת ממעות חולין שלהם, כתב בשעה"צ להלן (ס"ק מו) שרשאים לחזור בהם לגמרי [בשונה מיחיד שבנה בית הכנסת שאינו יכול לחזור בו משום שנחשב כאילו נדר צדקה לרבים], כי לא שייך בזה שם נדר.

22) ולענין ללוות מעות אלו ולתת אחרת תחתיהן, כתב לעיל (ס"ק יג) בשם המג"א שאין לעשות כן, והטעם משום שניחא להו לבעלים שיעשו המצוה במעות אלו דוקא, וראה מה שכתבנו שם אם הוא טעם אחר.

דְּהַפְּעָלִים גִּיחָא לְהוּ לְמַעְבַּד הַמְּצָה בְּמִמּוֹן זֶה דְּנָקָא¹⁸, הִלְטִיז שְׁרִי¹⁹.

18) ולענין שינוי המעות לקדושה קלה, כתב לקמן (ס"ק יח) בטעם האיסור בשם המג"א שכשנגבו המעות לצורך בית הכנסת יש בזיון אחר כך לשנותן כשמוריד בקדושה [ובמחצה"ש (על ס"ק ה במג"א) מבואר שהכל הוא טעם אחד, שכיון שהבעלים רוצים שיקנו המצוה דוקא בממון זה, ממילא המעות מיוחדות לצורך בנין בית הכנסת ויש בזיון לשנותן לצורך אחר, אך בבושי שרד (על ס"ק ח במג"א) משמע לכאורה שהם שני טעמים נפרדים], ובשם הבית יוסף כתב שם, שכיון שכבר באו המעות לידי הגבאי, אסור לשנותן [משום שעל ידי מעשה הנתונה חלה קדושה על המעות וכבר אין זה בכלל הזמנה בעלמא].

19) וטעמו, כתב בביה"ל (ד"ה אין) שלא חלה שום קדושה על המעות, ואף שגבו אותן לצורך בניית בית הכנסת ובאו ליד גבאי, מ"מ נחשב עידין בכלל הזמנה בעלמא דקיימא לן שלא מילתא היא, ולכן אין שום איסור ליקח המעות לשעה לצורך איזה דבר ולהחזירן אחר כך, ומי"מ אסור להוציאן לצורך דבר אחר מבלי להחזירן אחר כך, משום שגביית המעות חשובה כנדר, ומצד נדרם חייבים לקנות במעות את אותה קדושה שנדרו עליה.

וראה להלן (ס"ק עו) שנחלקו המג"א והט"ז בביאור דברי השו"ע על פי מחלוקתם כאן.

[משנ"ב ס"ק טז]

הַטַּעַם, דְּאָז כְּשִׁקְנוּ תַל הַקֶּהֱשָׁה עַל כֶּל מַה שְּׁקָנוּ, וְאֵינוּ מוֹעִיל אֲחֵר-כֶּף הַתְּנָאֵי בְּעַת הַמְּכִינָה²⁰.

20) ולענין כלי כסף ורימונים של ספר תורה שנגנבו וקיבלו הקהל את דמיהם מחברת הביטוח, צידד בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' עו אות ט) שאם לא התנו מתחילה שלא תחול קדושה על המעות, נתפסת במעות קדושת תשמישי קדושה, כי נחשב שהפרישו את המעות שיקבלו מחברת הביטוח כתמורה

הלכות בית הפנסת סימן קננ

ביאורים ומוספים

[ביה"ל ד"ה מוכרים]

היגו אפלו בלא ד' טובי העיר במעמד אנשי העיר⁽²⁹⁾ וכו', דהסקת תלמידים גדול יותר מזה⁽³⁰⁾.

(29) וכן למכור על ידי שבעה טובי העיר בלא מעמד אנשי העיר, כתב בשעה"צ להלן (ס"ק טו) שמותר, לפי שרק להפקיע קדושה צריך גם את שבעה טובי העיר וגם שיהיה במעמד אנשי העיר, אולם להעלות קדושה די באחד מהם.

(30) ובביאור גרר הספקת התלמידים, כתב החכמת אדם (כלל קמה ס"ז) שאין הכוונה להחזקת הנערים הלומדים בלבד, אלא אף להחזקת שאר יושבי בית המדרש.

ואף קניית בגדים לתלמיד שאין לו במה להתכסות כראוי ללכת לבית רבו ללמוד, כתב הפתחי תשובה (יר"ד סי' רנט ס"ק ה) בשם שו"ת הר הכרמל (יר"ד סי' כד) שהיא בכלל הספקת תלמידים.

[הקדמת המשנ"ב לסעיף ז]

ולכן יש נקלת ביד רב בני העיר למכור⁽³¹⁾ וכו', גם בהסקמת הד' טובים שלקדם⁽³²⁾ וכו', אצל אם היא בית-הפנסת של כרבים, תליץ דבעת הפנן בנהו גם אדעתא דכלי עלמא⁽³³⁾.

(31) ואם אחד מבני העיר מוחה בדבר במפורש, ואומר שאין הוא מסכים למכירת בית הכנסת, כתב להלן (ס"ק פג) שיכול לעכב, כיון שלא גרע כוחו של אחד מאנשי העיר משאר אנשי אותה העיר.

(32) ובטעם הדבר שיכולים שבעה טובי העיר להפקיע בית כנסת מקדושתו, כתב בביה"ל לקמן (סי' קנד ס"ג ד"ה תשמישי קדושה), שלדעת הרמב"ן וסיעתו הטעם הוא שבית כנסת אינו אלא ככל תשמישי מצוה שנוזקים לאחר שהפסיקו להשתמש בהם למצוה, ולפיכך יכולים שבעה טובי העיר להחליט שאין להם צורך יותר בבית כנסת זה ואז יוצא לחולין ממילא. ולדעת הרמב"ם וסיעתו הטעם הוא משום שכל הנדר על דעת שבעה טובי העיר הוא נדר, חשוב הדבר כהקדש על תנאי ולדעת הר"ן המובא בביה"ל להלן (ד"ה רשאים, וסי' ד"ה ואם) הטילו חכמים קדושה מדבריהם על בית הכנסת, ואין בכוחם של שבעה טובי העיר להפקיע את הקדושה בכדי, אלא על ידי מכירה, משום שבוז חלה הקדושה על המעות, ואז יכולים שבעה טובי העיר להפקיע את הקדושה גם מהמעות שמעולם לא עמדו לדבר שבקדושה, וגם היא קדושה שניה שפחותה יותר.

ומימי, אף על פי שלדעת הרמב"ם מבואר שרשאים שבעה טובי העיר להפקיע גם קדושת תשמישי קדושה, כתב בביה"ל (סי' קנד שם) שקשה להקל בדבר, כי לדעת רוב הראשונים וכן לדעת הגר"א אי אפשר בשום אופן להפקיע את קדושתם של תשמישי קדושה.

(33) ובית כנסת הנמצא במוסד כמו במושב זקנים וכו', צידד בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' כח) שיש לו דין בית הכנסת של כרכים, שיש הסוברים שתלוי הדבר בתורמים [כמובא בביה"ל ד"ה יחיד שזו דעת האור זרוע, חוששים לחומרא לטעם זה כמבואר במשנ"ב ס"ק לג ו-לה ובביה"ל ד"ה אבל], והרי תורמים רבים ממקומות שונים תרמו לבנייתו.

ובית מדרש שלומדים בו אנשים רבים, כתב הכף החיים (ס"ק נא) שאם באים ללמוד בו אנשים ממקומות שונים, חשוב כבית כנסת של כרכים, אך אם מקומות השיבה בו מועטים ואינו יכול להכיל אלא את לומדי העיר עצמה, אין הוא חשוב אלא כבית כנסת של כפרים.

[משנ"ב ס"ק כה]

בגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה וכו', הרי ככרך⁽³⁴⁾, דמסקמא אדעתא דכל העולם בנאיהו⁽³⁵⁾.

המשך במילואים עמוד 18

[משנ"ב ס"ק כא]

פרוש, ללונן ולתת אחרים תחתיקם, והוא הדין כשהתנדבו מעות לבית-הפנסת נמי דינא הכי⁽²³⁾.

(23) אך לדעת הט"ז שהביא המשנ"ב לעיל (ס"ק יג ובביה"ל ד"ה אין), גם כשכבר באו המעות ליד הגבאי מותר ללונן ולתת אחרות תחתיהן, ואכן ראה בט"ז (ס"ק ג) שהקשה שלדבריו לא מובן חילוק הרמ"א בין באו ליד גבאי ללא באו.

[משנ"ב ס"ק כג]

משמע דללמד תורה מטר אפלו למכור ספר-תורה⁽²⁴⁾ [תשובת קרא"ש, עין שם שהצריך בזה⁽²⁵⁾] וכו', לאותן הקצנשים המתבטלים להתחיל תורה בעריה⁽²⁶⁾.

(24) ולענין ספרים שלנו, כתב להלן (ס"ק טב) בשם השו"ע (יו"ד סי' רע ס"ב) שדינם כספר תורה, ואסור למכורם אלא כדי ללמוד תורה או כדי לישא אשה. ולענין ספרים של יחיד, תלוי הדבר במחלוקת המובאת בשו"ע להלן (סי' י). וראה שם (ס"ק טב) מה שכתבנו בשם שו"ת אגרות משה.

(25) וכתב שם שיתירה מעלת לומדי תורה ממעלת ספר תורה, כמבואר בגמ' (מכות כב, ב) 'כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה', ומה תועלת יש בקניית ספרים ותורה, אם לא כדי ללמוד בהם. ומדבריו אלו למד הביה"ל לעיל (סי' קנ"א ד"ה ולקנות) שציבור שאין להם בית מדרש, כופים בני העיר אלו את אלו לבנותו, כי מה תועלת יש בקניית ספרים אם אין להם מקום ללמוד בהם.

(26) ואף על פי שלענין שאר צדקות קיימא לן שאסור לאדם לבזבז יותר מחומש מממונו, כתב בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"ב אות ד) על פי דברי השיטה מקובצת (בתובות ג, א) שמ"מ לענין החזקת לומדי תורה מותר לאדם לבזבז אפילו יותר מחומש מממונו, משום שיש לו חלק בשכר תורתו של הלומד, וככל שיוסיף להחזיקו כן יתווסף לו חלק בשכר התורה. וראה שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' לו). וכן לענין הוצאה עבור לימוד תורה של עצמו, כתב החפץ חיים (ליקוטי הלכות יומא לה, א) שאם אינו יכול ללמוד בעצמו יבזבז אף יותר מחומש בכדי לשכור לעצמו מלמד, כיון שמחויב לדעת אותה והיא חיו לצצה, והוכיח כן מהמעשה של הלל הזקן המורא בגמ' שם. וראה מה שכתבנו לקמן סי' קנה ס"ק ב.

[משנ"ב ס"ק כד]

ואפלו לתומות⁽²⁷⁾ וכו', מקל מקום "לשכת יצנה" שישו גם באשעה⁽²⁸⁾.

(27) ולמכור בית כנסת כדי להשיא בת של עני, הביא בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' מט) את דברי האשל אברהם (אופנהיים) בשם המהר"י באשאן, לגבי מי שטרר להשיא יתומה שיכול לקיים את נדרו על ידי שמחתן בת שאביה עני או סומא, שכיון שאין ביד אביה להשיאה, הרי היא כיתומה, ועל פי זה כתב המהרש"ם שמותר לשנות אף את מעות בית הכנסת לצורך זה.

(28) ולמכור בית כנסת או ספר תורה כדי לבנות מקוה טהרה, כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' נא ענף ד) שאם אי אפשר להשיג את הכסף באופן אחר, מותר לעשות כן, והרי זה בכלל הדין שמוכרים ספר תורה כדי לישא אשה ואף עדיף מכך, שהרי מועיל הדבר לכל העיר ומסיר מהם תקלה. וראה מה שכתבנו לעיל סי' קנ"א ס"ק ג. וכן לענין דיני קדימה, כתב החפץ חיים (בספרו בית ישראל פ"ג ס"ח) שבניית מקוה בעיר קודמת לבנין בית כנסת ולקניית ספר תורה ולכל המצוות, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ח"י ח"א סי' מב).

הלכות בית הפנסת סימן קנ"ג

ל' באור הגולה

ז ת"א"ש בתשובה
ח ע"ש נוקרא

וקדם שבאור לירי גבאי (כ"א) מתר לשנותו, אבל מקל מקום (כ"ב) לא יוכל לחזור בו (בית יוסף, וכן משמע במדרכי ריש פרק בני העיר): ו *מוכרים בית הפנסת וכן שאר דברים שבקדושה, (כ"ג) ואפילו ספר תורה, להספקת (ט) תלמידים (כ"ד) או להשיא (י) יתומים בדמיו: ז "היא דבית הפנסת נמכר, הני מלי (כ"ה) של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים, שלא בעשית אלא לכני הכפרים לכ"ה (כ"ו) (ואפילו בנו אותה משל (כ"ז) אחרים) (מדרכי ישן בשם ראב"ה), ולכן יכולים למכרו, ומקל מקום המעות נשארים (י"ז) בקדושתן (כ"ז) ואינם רשאים להורידן מקדושתן. *והינו פשעם כפי העיר שלא מדעת (כ"ח) פרנסיהם, *והוא הדין אם מכרו (כ"ט) שבועה

באר היטב

דמוכרין ס"ת לפדיון שבויים, כ"י ב"ד ס"י רב, מ"א: (כ"א) אחרים. דהא חריס נהגו להם המעות שישעו בהם מה שצדו: (י"ז) בקדושתן. קלומר דאסור

באור הלכה

בבאור ל"ד גבאי, וצריך עיון לדעת: * מוכרין בית הפנסת וכו'. הנינו אפילו בלא ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר⁽²⁹⁾, דרינו כמו לשאר קדושה חמורה דדי באנשי העיר לבד. וכן בספר תורה לענין הספקת תלמידים נמי דינא הכי, דהספקת תלמידים גדול יותר מזה⁽³⁰⁾, כמו שכתב הרא"ש בתשובה: * והינו פשעם כפי העיר שלא מדעת פרנסיהם. נראה דזוהא אם יש טובים בעיר, או אמרין דאין רשות לכני העיר על מכירה זו בשלמות, אבל אם לא נתמנו טובים בעיר, או מועילה המכירה שלהם לגמרי כמו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, וכן נראה מחדושי הרשב"א על מגלה, ע"ן שם: * והוא הדין אם מכרו שבועה טובי העיר וכו'. ע"ן משנה בירוקה דאין מנוי טובים בפתוח משבועה, ופשוט דכל השבועה צריכים להיות בעת המכירה⁽³¹⁾, ומה שכתב בבאר היטב דלאו דוקא כל שבועה, ורצה לומר דהיא שפחלקו השבועה אזלין בטר רבא, ומדינא, גם זה דוקא היא דהתנו אנשי העיר בשעה שמתנו שחננהו באופן זה, דאי לאו הכי הלא מבאר בחשון משפט סימן י"ב סעיף י"ח, ובסימן י"ג סעיף ז', ובסימן י"ח סעיף א' בהג"ה, דלא אזלין בטר רבא כי אם בבית דין אבל לא בכרית הקהל, ע"ן שם; אלא דמשמע בחשוכת חתם סופר חלק חש"מ משפט סימן קנ"ז, דבכמה גלילות נהגו למיזל בטר רבא בזה, דאם נמתין עד שפסימו בלם לא יגמר שום ענין, ע"ן שם, ומובא בפתחי תשובה חש"מ משפט סימן קס"ג סעיף קט"ו א. ודע עוד דאיתא בירושלמי, דשלישה מבית הפנסת בבית הפנסת, ורצה לומר: בית הפנסת של יחידים, כמו של בעל אגניות וכדומה, אם ברוי שלשה מאנשיהם

משנה ברורה

לשנותן. אבל (יד) על-ידי שבועה טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי, והמו שכתוב סעיף ז: (כ"א) מתר לשנותן. פרוש, ללותן ולמת אחרים תחתיהם, והוא הדין כשהתנדבו מעות לבית הפנסת נמי דינא הכי⁽²⁸⁾ [מ"א]: (כ"ב) לא יוכל לחזור בו. דהו"ו נדר: ו (כ"ג) ואפילו ספר תורה. השעם: דהא אמרין אין מוכרין ספר תורה אלא ללמד תורה, משמע דללמד תורה מתר אפילו למכר ספר תורה⁽²⁴⁾ [תשובת הרא"ש, ע"ן שם שהאריך בזה]. ודבר זה תוכחת מגלה לאותן האנשים המתרשלין להחזיק תורה בעריה⁽²⁶⁾: (כ"ד) או להשיא יתומים. ואפילו יתומות⁽²⁷⁾, דאף-על-גב דאין האשה מצוה על פריה ורביה, מקל מקום "לשבת יצרה" ש"ך גם באשה⁽²⁸⁾. והוא הדין דמוכרין ספר תורה לפדיון שבויים [מגן אברהם, וכן הסכים האליה רבה בשם כמה פוסקים]. וע"ן לקמן בסעיף י"ג, במגן אברהם שם, דמוכר דאין ראוי למכר אפילו בית הפנסת (טו) ואפילו לפדיון שבויים, פי אם בשאי אפשר להשיג מעות אחרות על זה מן הצבור, ובאופן זה (טז) בודאי מתר (י"ז) אפילו בשאין להם (י"ח) רק בית הפנסת אחת: ז הנה מפני שהסעיף ז יש בו כמה פרטים לכן אקדים לזה הקדמה קצרה, והוא, דמה שזכר לעיל מענין מכירת בית-

הפנסת, הני מלי אם הוא של כפר, דסתמא בנאוהו רק אדעתא דידהו, ולכן יש יכלת ביד (י"ט) רב בני העיר למכרו⁽³¹⁾, אף שלא יורידו אחר-כך הדמים מקדושתן. וכשהוא נמכר גם בהסקמת הו' טובים שלהם⁽³²⁾, אז יכולין לעשות בהדמים מה שצדו, דהינו להוציאם לחילין, פדאיתא לקמה. אבל אם הוא בית הפנסת של פרטים, תלין דבעת הבנין בנהו גם אדעתא דכלי עלמא⁽³³⁾, ואפילו אם נתנו כל מעות הבנין משלהם, אפילו הכי תלין דבשביל בלם בנהו, ולכן אפילו הסכימו אחר-כך במכירתו שבועה טובי העיר במעמד אנשי העיר, אין מכירתן מכירה. ועתה נבאר דברי השלחן ערוך: (כ"ה) של כפרים. והסכימו האחרונים, דבאתרא דלא שכיחי רבים דאחי מעלמא נקרא כפר, אף-על-גב דשכיחי רבים עובדים ושבים לפרקים, כיון דלא קביעי בעיר אלא עובדים ושבים דהך עראי, מקרי כפר. אמנם כל מקום דשכיחי רבים מעלמא שבאין להתפלל שם, כגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה, אפילו אם העיר היא קטנה, או מקום שיש שם חכם גדול שמתקבצים שם רבים הצריכים לו ולתורתו, הוי ככפר⁽³⁴⁾, דמסתמא אדעתא דכל העולם בנאוהו⁽³⁵⁾. עוד נחבו הפוסקים, דאפילו בית הפנסת שבכפר, אם ידוע שלא עשו אותה אלא למעט עם, כגון הבית הפנסת שעושין אותה בעלי אגניות לעצמן [והוא הדין (כ) פשתקבצו הפעלי-בתים של איזה רחוב הרחוק מן בית הפנסת שבבעיר ועשו בית הפנסת לעצמן], גם כן דינו כבית הפנסת של כפרים אפילו הוא בכפר, דמסתמא רק על דעת עצמן בנהו: (כ"ה) אם לא שפיעו אנשי העיר גם כן על הבנין (כ"ו) ואפילו מעט, או אין להם רשות על המכירה (כ"ז) בלא דעתן: (כ"ז) ואפילו בנו. דמסתמא אחרים נהגו להם המעות שישעו בהם מה שצדו, כיון שאין רגילות לבוא שם, ולכן אפילו אותם אחרים אינם מסכימים אחר-כך במכירה, מתר למכרה⁽³⁶⁾: (כ"ז) ואינם רשאים וכו'. ע"ן לעיל בסעיף ד' ה"ש דעות אם מתר לשנותן לכיצא בה: (כ"ח) פרנסיהם. שבועה טובי העיר: (כ"ט) שבועה טובי העיר. כתב הרשב"א חלק א סימן תרי"ו, והביאו הרשד"ם סימן קעה: שבועה טובי העיר

שער הציון

(י"ד) מגן אברהם: (ט"ז) וכל-שכן לשאר קדושה חמורה ולהספקת תלמידים, ומוכח שם דאפילו על-פי ד' טובי העיר במעמד אנשי העיר אין לעשות דבר זה: (ט"ח) הנינו לקדושה שהיא חמורה מבית הפנסת, וכל-שכן להספקת תלמידים ולפדיון שבויים, ואפילו בני העיר לבד בלא הטובים, וע"ן לקמן בסעיף י"ג בבאור הלכה מה שכתבנו שם: (י"י) ומה שכתב המגן אברהם בסוף סעיף קט"ו ד בשם הבית יוסף הפון זה, הנינו רק לדעת הבית יוסף, אבל הוא בעצמו לא סבירא לה פן, וכן כתב הלבושי שרד שם, ולידיה מה שאמר בבבא בתרא ג', וירמה דאינשי לא מונגי, הניו דלכתחלה אין תורה לעשות פן, כמו שכתבו כמה ראשונים, ומתוך בזה קשיית הגאון ר' עקיבא איג"ר על המגן אברהם, ע"ש: (י"ח) משבחות-הקב סעיף קט"ו ד לרעת המגן אברהם, ובאש"ל אברהם סעיף קט"ו לג פתח בשם הש"ך החולק שכתבנו בפנים, ואף דמדברי הש"ך משמע דדוקא שיש להם בית הפנסת אחרת, מדברי תשובת הרא"ש כלל י"ג סי"ד, לענין דעתו לא משמע פן, ולהפך, כשיש להשיג מעות אחרות, לדעת המגן אברהם אין בדיאי לכתחלה אפילו כשיש בית הפנסת אחרת, ודלא כ"י, וכן באליה רבה לא נהירא לה קלתו של הש"ך, ע"ש: (י"ט) עלת תמיד ומגן אברהם לקמן בסעיף קט"ו כ"ז וכן איתא בחדושי הרמב"ן: (כ) מן משמע מהרשב"א והמאירי: (כ"א) פשוט: (כ"ב) מן משמע בפוסקים: (כ"ג) דבדעתן מסתמא דשורי, דלא נכון לומר שנתנו לרחוב זה על דעת כל העולם, אבל בלא דעתן, לכאורה נראה בירוקה דאין יכולין למכר, דלא דמי להא דמתיר הרמ"א בשל כפרים אף קשינו אותה משל אחרים, דהתם בודאי לא הנה דעתם שלפועמים ובאור בכפר להתפלל שם, ובדאי החליטו הדבר רק על דעת בני הכפר, מה שאין כן באנשי העיר: (כ"ד) עלת תמיד:

